

Patrycja Kaszubska-Dziergas

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0002-3335-0432

DOI: 10.35464/1642-672X.PS.2019.1.08

Zaangażowanie ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka

Involvement of foster fathers in the parental activity implementation in family children's homes

ABSTRACT: The subject of this article discussion was the involvement of foster fathers in the parental activity implementation in family children's homes. The research problem was formulated in the following question: What is the level of involvement of foster fathers in the parental activity implementation both in the global and partial dimensions? The research involved 55 foster fathers from 55 family children's homes. The applied research tool was a Scale of the Foster Father's Involvement in Child Care and Upbringing. The statistical analysis of the collected material allowed to give the following answer: the level of the foster fathers' involvement in the parental activity implementation in family children's homes, on a global scale, is high (78.19%) and medium (21.81%). Furthermore, it was found that the involvement level in the area of *care* is – 87.28% (foster fathers with a high level of involvement) and 12.72% (foster fathers with a medium level of involvement); in the area of *upbringing* – 81.81% (foster fathers with a high level of involvement) and 18.19% (foster fathers with a medium level of involvement); in the area of *interest in a child* – 72.72% (foster fathers with a high level of involvement) and 25.46% (foster fathers with a medium level of involvement); in the area of *orphanhood compensation* – 76.37% (foster fathers with a high level of involvement) and 21.81% (foster fathers with a medium level of involvement).

KEYWORDS: Pedagogy and care, foster fatherhood, family children's homes, involvement.

STRESZCZENIE: Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu uczyniono zaangażowanie ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka. Problem badawczy sformułowano w następującym pytaniu: Jaki jest poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej

działalności, zarówno w wymiarze globalnym, jak i parcjalnym? W badaniach wzięło udział 55 ojców zastępczych z 55 rodzinnych domów dziecka. Zastosowanym narzędziem badawczym była Skala Zaangażowania Ojca Zastępczego w Opiekę i Wychowanie Dziecka. Opracowanie statystyczne zgromadzonego materiału pozwoliło udzielić następującej odpowiedzi: poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka, w wymiarze globalnym jest wysoki (78,19%) i średni (21,81%). Ponadto stwierdzono, że poziom zaangażowania w obszarze *opieki* wynosi – 87,28% (ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania) oraz 12,72% (ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania); w obszarze *wychowania* – 81,81% (ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania) oraz 18,19% (ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania); w obszarze *zainteresowania dzieckiem* – 72,72% (ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania) oraz 25,46% (ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania); w obszarze *kompensacji sieroctwa* – 76,37% (ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania) oraz 21,81% (ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania).

SŁOWA KLUCZOWE: Pedagogika i opieka, ojcostwo zastępcze, rodzinne domy dziecka, zaangażowanie.

Wprowadzenie

Przemiany, jakie zachodzą w strukturze współczesnej rodziny, pełnionych funkcjach, rolach oraz relacjach wewnątrzrodzinnych mogą zaburzać jej prawidłowe funkcjonowanie. Pojawiające się trudności w podejmowanych działaniach opiekuńczo-wychowawczych względem dziecka czasami uniemożliwiają wypełnianie podstawowych funkcji rodziny, powodując jej dezintegrację. Ona z kolei może stać się przyczyną umieszczenia dziecka w zastępczym środowisku wychowawczym (Ruszkowska 2013).

W literaturze przedmiotu (por. Kusio 1998; Joachimowska 2008; Węgiński 2006 i in.) akcentuje się, że w sytuacji ograniczenia, pozbawienia bądź zawieszenia władzy rodzicielskiej, najkorzystniejszym rozwiązaniem dla prawidłowego rozwoju dziecka jest zastępcze środowisko wychowawcze jak najbardziej zbliżone do naturalnego. Istnieją różne formy opieki nad dzieckiem osieroconym, a jedną z nich jest rodzinny dom dziecka, którego początki sięgają 1958 roku¹. Głównym zadaniem rodzinnego domu dziecka jest zaspokajanie wszystkich niezbędnych potrzeb dziecka, wychowanie w atmosferze pełnej bezpieczeństwa, wzajemnego zrozumienia i miłości. W procesie tym ważną rolę odgrywa zarówno matka, jak i ojciec zastępczy. Praca jaką wykonują jest trudna i wymaga wielu poświęceń. Oprócz podejmowanych działań opiekuńczo-wychowawczych, rodzice zastępczy zobowiązani są do podejmowania działań kompensacyjnych odnoszących się do zaniedbań w sferach społeczno-kulturowych, moralnych oraz edukacyjnych dziecka (Ruszkowska 2013).

¹ Pierwszy rodzinny dom dziecka w Polsce został utworzony w roku 1958 w Szczecinie przez małżeństwo nauczycieli, Weronikę i Grzegorza Dowłaszków.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu rzadko podejmowano rozważania na temat roli, jaką pełnią rodzice zastępczy w rodzinnych domach dziecka. Dotąd podejmowano następujące wątki badawcze: motywy podjęcia pracy przez rodziców zastępczych, warunki mieszkaniowe oraz wyposażenie pomieszczeń rodzinnych domów dziecka, proces przygotowania wychowanków do samodzielności, przejawiane przez wychowanków trudności i zaburzenia, problemy związane z funkcjonowaniem rodzinnych domów dziecka, aspiracje edukacyjne wychowanków, współpraca rodziców zastępczych z rodzicami naturalnymi dzieci, satysfakcja z pracy prowadzących rodzinne domy dziecka, potrzeby rodziców zastępczych oraz ocena ich współpracy z powiatowymi centrami pomocy rodzinie, poruszano także kwestię zmian wprowadzonych przez ustawę z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. 2011, Nr 149, poz. 887 z późn. zm.). Nie ma wśród nich takich, które poddawałyby analizie zagadnienie zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu ojciec zaangażowany to ojciec aktywnie uczestniczący w procesie opieki i wychowania dziecka – w codziennych zajęciach związanych ze szkołą, odrabianiem lekcji, zaspokajaniem podstawowych potrzeb, spędzaniem wolnego czasu itp. Staje się on partnerem matki w wypełnianiu ról rodzicielskich (Dudak 2016). Jednakże ojcostwo zastępcze jest niewątpliwie szczególnym rodzajem ojcostwa, bowiem mężczyzna często będąc już mężem i ojcem swych biologicznych dzieci, podejmuje decyzję o pełnieniu roli ojca zastępczego. Dzieci umieszczone w pieczy zastępczej są bardziej pokrzywdzone i mogą sprawiać więcej kłopotów wychowawczych niż dzieci wychowujące się w rodzinie naturalnej. Z tego też względu zaangażowanie ojców zastępczych w proces opieki i wychowania tych dzieci musi być znaczące. Istnieje zatem konieczność przeprowadzenia analizy badawczej umożliwiającej lepsze poznanie tego szczególnego rodzaju ojcostwa. Zanim to jednak nastąpi, przyjrzyjmy się nieco bliżej dotychczasowym badaniom naukowym, których terenem badań były rodzinne domy dziecka.

Rodzinne domy – przegląd badań

Pierwsze badania naukowe umożliwiające bliższe poznanie i ocenę funkcjonowania rodzinnych domów dziecka przeprowadził w 1984 roku Albin Kelm. Badaniami objął 158 rodzinnych domów dziecka z całej Polski, uzyskując odpowiedzi ze 117 takich domów. Zadaniem rodziców zastępczych było wypełnienie arkusza informacyjnego zawierającego dane organizacyjne oraz informacje o rodzinie prowadzącej dom, o wychowankach, o warunkach materialnych (Kelm 1986).

Na podstawie zgromadzonych źródeł i opracowań, autor badań stwierdził, że większość rodziców zastępczych posiadała przygotowanie pedagogiczne. Spośród wszystkich badanych osób 45 miało wykształcenie wyższe pedagogiczne, 19 średnie pedagogiczne, a 23 osoby ukończyły studium nauczycielskie. Przed podjęciem decyzji o prowadzeniu rodzinnego domu dziecka osoby te pracowały w szkołach lub w innych placówkach oświatowych oraz administracji szkolnej (47), w przedszkolach, w domach dziecka i w innych placówkach opiekuńczo-wychowawczych (38). Posiadany staż pracy osób badanych (przed i w rodzinnych domach dziecka) był znaczny: od 2 do 9 lat – 10 osób, od 10 do 19 lat – 39 osób, od 20 do 29 lat – 41 osób, od 30 do 35 lat – 19 osób. Spośród 97 współmałżonków – 30 pracowało w zawodzie nauczycielskim (Kelm 1986).

W badanych rodzinach przeważały pól sieroty i dzieci mające rodziców biologicznych. Na 735 wychowanków – 370 miało rodzeństwo poza rodzinnym domem dziecka, z czego 99 utrzymywało z nimi kontakty, a 164 ich nie utrzymywało. W domach rodzinnych znajdowała się znaczna liczba rodzeństw: 2 w 94 domach, 3 w 46 domach, 4 w 10 domach, 5 w 3 domach, 6 w 3 domach, 7 w 2 domach, 8 w jednym domu. W trakcie prowadzonych badań większość wychowanków była na etapie edukacji w szkole podstawowej (454) (Kelm 1986).

Głównymi motywami podjęcia pracy przez rodziców zastępczych w rodzinnych domach dziecka były motywy opiekuńcze (45) (chęć niesienia pomocy dzieciom osieroconym, miłość do dziecka, służenie dziecku, przywrócenie wiary w człowieka, stwarzanie domu dla dzieci niemających szans na adopcję). Respondenci wskazywali także na motywy rodzinne (24) oraz motywy osobiste (16) (pustka w życiu domowym po odejściu własnych usamodzielnionych dzieci, chęć posiadania dużej rodziny, dobór rodzeństwa dla syna-córki jedyneków, osobiste doświadczenia życiowe, długoletnie kontakty z dziećmi osamotnionymi w domu dziecka, przekształcenie rodziny zastępczej w rodzinny dom dziecka, własne predyspozycje zawodowe i psychiczne, rezygnacja poprzedniej rodziny z prowadzenia domu rodzinnego, czy kontynuacja tradycji po śmierci rodziców, którzy go prowadzili). Rzadziej rodzice zastępczy wskazywali na motywy moralne (6) (niezadowolenie z wychowania w placówce zakładowej, chęć zapewnienia dzieciom opuszczonym domowego wychowania i ciepła rodzinnego, czy wychowanie się rodziców zastępczych w rodzinie adopcyjnej). Warto podkreślić, że wśród respondentów byli i tacy, którzy wskazywali na następujące motywy: opiekę nad dziećmi opuszczonymi traktowaną jako drogę życiową (3), popularyzację idei i doświadczeń domów rodzinnych w środkach masowego przekazu (4), czy możliwość pozyskania dodatkowych środków finansowych (2) (Kelm 1986).

Na podstawie badań Albin Kelm stwierdził, że największą trudnością dla rodziców zastępczych jest przewyższanie zaniedbań wynikających z przyczyn osamotnienia dzieci. Chodzi tu głównie o alkoholizm rodziców, demoralizację i przestępczość, porzucenie i odrzucenie dziecka. Jednak mimo napotykaných trudności opiekuńczo-wychowawczych znaczna część respondentów oceniła sytuację usamodzielnionych wychowanków jako pomyślną lub bardzo dobrą (95). Na 137 wychowanków 67 ukończyło zasadniczą szkołę zawodową. Pozostali ukończyli: średnią szkołę zawodową (35), szkołę podstawową (18), szkołę wyższą (3) oraz szkołę zawodową specjalną (3). Ponadto większość z nich systematycznie spotykało się ze swoimi rodzicami zastępczymi (71) (Kelm 1986).

Analiza otrzymanych wyników badań pozwoliła autorowi na wysunięcie wniosku, że warunki mieszkaniowe oraz wyposażenie pomieszczeń rodzinnych domów dziecka są dobre. Większość rodziców zastępczych oceniło wyposażenie domów rodzinnych jako wystarczające (85). Prowadzono je w bloku (68). Były własnością spółdzielni (59) lub własnością prywatną rodziców zastępczych (22). Podstawowym źródłem ich finansowania były władze oświatowe (104) (Kelm 1986).

Kolejne ciekawe badania przeprowadziła w 1990 roku Lucyna Telka. Celem badań była ocena sytuacji dzieci przebywających w domach rodzinnych. Badaniami objęła 5 rodzinnych domów dziecka, w których wychowywało się 31 dzieci. Niezbędne informacje zgromadziła za pomocą wywiadu środowiskowego, analizy dokumentów i technik projekcyjnych (Telka 1995).

Opierając się na zgromadzonych źródła i opracowaniach, autorka badań stwierdziła, że większość wychowanków domów rodzinnych przejawia zachowania aspołeczne, trudności w nauce oraz zaburzenia emocjonalnej sfery osobowości. Przyczyn tych problemów należy upatrywać przede wszystkim w naturalnym środowisku wychowawczym dzieci. Skuteczność podejmowanych przez rodziców zastępczych działań w celu wyrównywania braków rozwojowych i zaniedbań wychowawczych zależy od stopnia ich nasilenia u wychowanków. Najdłużej utrzymują się zaburzenia sfery osobowości. Wychowankowie przebywający w domu rodzinnym 2–4 lata często podejmują akty samoagresji, są nadpobudliwi psychoruchowo oraz przejawiają zachowania agresywne po wizycie matki biologicznej. Takie same objawy autorka zaobserwowała u wychowanków w wieku 11–12 lat. Mimo 7-letniego pobytu wychowanków w rodzinnym domu dziecka i intensywnej pracy rodziców zastępczych nie zaobserwowano zmian w ich zachowaniu (Telka 1995).

Lucyna Telka uważa, że przyczyny występujących kłopotów w wychowaniu dzieci opuszczonych tkwią zarówno w ich biografii, jak również w ich obecnej sytuacji. Rodzice zastępczy nie zawsze są w stanie przewidzieć nasi-

lenie objawów zaburzeń w zachowaniu dziecka. Co więcej, nie zawsze rozpoznają sytuacje, w których dziecko wymaga pomocy (Telka 1995).

Jedne z najnowszych badań wśród rodzinnych domów dziecka przeprowadziła w 2012 roku Maria Kolankiewicz. Badaniami objęła 55 rodziców zastępczych uczestniczących w spotkaniu szkoleniowym organizowanym przez Fundację Orlen-Dar Serca. Za pomocą ankiety zgromadziła informacje na temat współpracy prowadzących rodzinne domy dziecka z rodzicami naturalnymi dzieci, ich satysfakcji z pracy, ich potrzeb, oceny współpracy z powiatowymi centrami pomocy rodzinie oraz oceny zmian, jakie wprowadziła ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Kolankiewicz 2013).

Na podstawie analizy przeprowadzonych badań autorka stwierdziła, że dzieci przebywające w rodzinnych domach dziecka mają kontakt z rodzicami biologicznymi (na 380 dzieci – 210, tj. 55%) oraz z dalszą rodziną (17 dzieci, tj. 4,4%), a 84 dzieci (tj. 22%) nie utrzymuje kontaktów z rodziną. Częstotliwość spotkań dzieci z bliższą lub dalszą rodziną wynosi: raz w miesiącu lub rzadziej (18 wskazań, tj. 33%); raz w tygodniu (17 wskazań, tj. 31%); raz na dwa tygodnie (5 wskazań, tj. 9%); częściej niż raz w tygodniu (4 wskazania, tj. 7%). Spotkania często odbywają się na terenie rodzinnego domu dziecka (40 wskazań, tj. 73%), rzadziej natomiast na terenie domów dziecka (20 wskazań, tj. 36%) oraz domów rodzinnych dzieci (8 wskazań, tj. 15%) (Kolankiewicz 2013).

Największym źródłem satysfakcji osób prowadzących rodzinne domy dziecka są sukcesy i pozytywne zmiany obserwowane u dzieci. Rodzice zastępczy wyrażają potrzebę większego wsparcia ze strony instytucji zobowiązanych do pracy z rodziną naturalną dziecka. W ich odczuciu to na nich spadła cała odpowiedzialność spotykania się z rodzicami biologicznymi dziecka – rozmawiania z nimi, zapraszania i organizowania im spotkań (31 wskazań, tj. 56%). Pozostali respondenci nie potrafili określić, kto powinien pracować z rodziną biologiczną dziecka (13 wskazań, tj. 24%). Byli też tacy, którzy uważali, że nikt nie musi prowadzić takich działań (6 wskazań, tj. 11%) lub, że działania te prowadzą pracownicy ośrodków pomocy społecznej (4 wskazania, tj. 7,3%), powiatowych centrów pomocy rodzinie (4 wskazania, tj. 7,3%), ośrodków adopcyjno-opiekuńczych (1 wskazanie, tj. 1,8%) oraz kuratorzy (1 wskazanie, tj. 1,8%). Zdaniem rodziców zastępczych największą trudnością we współpracy z rodzicami naturalnymi dzieci jest brak wspólnego porozumienia co do istoty i zasad wychowawczych. Rodzice biologiczni nie chcą współpracować, buntują dzieci, a nawet zrzucają odpowiedzialność za wszelkie niepowodzenia dzieci (Kolankiewicz 2013).

W ocenie rodziców zastępczych współpraca z powiatowymi centrami pomocy rodzinie przebiega prawidłowo (24 wskazania, tj. 44%). Brakuje jednak środków finansowych na wypoczynek dzieci, podręczniki, wyprawki szkolne, remonty oraz zaspokajanie potrzeb dzieci niepełnosprawnych. Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej wprowadziła zmiany w funkcjonowaniu rodzinnych domów dziecka. Tylko w kilku przypadkach oceniono je pozytywnie (6 wskazań, tj. 11%). Rodzice zastępczy odczuwają niepokój co do warunków ich zatrudnienia. Za niekorzystną zmianę uważają zmianę umów o pracę na umowy-zlecenia. Naruszyło to ich poczucie stabilizacji życiowej (Kolankiewicz 2013).

Jak można zauważyć wśród dotychczasowych badań naukowych prowadzonych w rodzinnych domach dziecka brakuje takich, które koncentrowałyby się na wypełnianiu roli rodzicielskiej przez rodziców zastępczych, co więcej na zaangażowaniu ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności. Niniejszy artykuł stanowi próbę wypełnienia tej luki.

Metodologia badań własnych

Opracowanie stanowi fragment większego projektu badawczego dotyczącego zaangażowania ojców zastępczych w wychowanie dzieci w rodzinnych domach dziecka i opiekę nad nimi. Dlatego też prezentowane wyniki badań będą odnosić się do wybranej grupy badawczej jaką są ojcowie zastępczy w rodzinnych domach dziecka.

Przedmiotem rozważań niniejszego artykułu uczyniono zaangażowanie ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka. Problem badawczy sformułowano w następującym pytaniu: Jaki jest poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka, zarówno w wymiarze globalnym, jak i parcjalnym? Ustalenie tej kwestii było możliwe dzięki zastosowaniu metody szacowania. W badaniach zastosowano narzędzie badawcze własnego autorstwa: Skalę Zaangażowania Ojca Zastępczego w Opiekę i Wychowanie Dziecka. Narzędzie składa się z 40 itemów wyrażonych w formie zdań twierdzących pogrupowanych w 4 podskale. Każda z podskal określa obszar aktywności ojca zastępczego względem dziecka osieroconego w zakresie *opieki*, *wychowania*, *zainteresowania dzieckiem* oraz *kompensacji jego sieroctwa*. Skala umożliwi ustalenie globalnego poziomu zaangażowania ojców zastępczych oraz poziomu zaangażowania w wyróżnionych obszarach rodzicielskiej działalności.

W badaniach wzięło udział 55 ojców zastępczych z 55 rodzinnych domów dziecka znajdujących się w różnych częściach Polski². Należy podkreślić, że liczba rodzinnych domów dziecka stale się zmienia – ustawicznie rośnie. Aktualnie jest ich aż 571³.

W związku z trudnością w dostępie do grupy badanej ze względu na ochronę danych osobowych oraz nierzadkie odmowy ojców zastępczych z rodzinnych domów dziecka na udział w badaniu, zdecydowano, iż dobór badanych będzie dobozem celowym. Natomiast metodą, którą wykorzystano w doborze osób do grupy badawczej była kula śnieżna. Metodę kuli śnieżnej stosuje się w sytuacji, gdy są trudności w odszukaniu członków badanej populacji, bowiem stanowią oni specyficzną grupę osób. Badacz odszukuje kilka osób z takiej grupy i prosi je o dostarczenie danych niezbędnych do odszukania innych członków tej grupy.

Poziom zaangażowania ojców zastępczych – analiza wyników badań

W wyniku przeprowadzonych badań wśród ojców zastępczych z rodzinnych domów dziecka należy stwierdzić, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w wymiarze globalnym jest wysoki (78,19%) i średni (21,81%). Żaden z badanych ojców zastępczych nie charakteryzuje się niskim poziomem zaangażowania (0,00%). Uzasadnieniem tego faktu jest to, że otrzymane wyniki badań odnoszą się do mężczyzn, którzy przed podjęciem roli ojca zastępczego byli edukowani w zakresie działań opiekuńczo-wychowawczych jakie będą podejmowali względem dzieci osieroconych. Są zatem bardziej świadomi znaczenia roli zaangażowania w zaspokajaniu potrzeb biologicznych i psychicznych sierot oraz kompensacji ich opóźnień. Otrzymane wyniki badań prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka

Poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności	Badani ojcowie zastępczy (L = 55)	
	L	%
Niski (40–119,99 pkt)	0	0,00

² Badania przeprowadzono w 1/3 ogólnej liczby rodzinnych domów dziecka w Polsce (dane o liczbie rodzinnych domów dziecka w kraju przesłane z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej – Departamentu Polityki Rodzinnej – dane otrzymane na dzień 30.06.2012 r.).

³ Główny Urząd Statystyczny, Rodzinna piecza zastępcza w 2017 roku, <https://stat.gov.pl> (data pobrania: 19.12.2018).

Poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności	Badani ojcowie zastępczy (L = 55)	
	L	%
Średni (120–159,99)	12	21,81
Wysoki (160–200)	43	78,19
Razem	55	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Dalsza analiza wyników badań dotyczyła poziomu zaangażowania ojców zastępczych w poszczególnych obszarach rodzicielskiej działalności, do których zaliczono: *opiekę, wychowanie, zainteresowanie dzieckiem oraz kompensację jego sieroctwa*. Otrzymane wyniki badań zestawiono w tabeli 2.

Tabela 2. Poziom zaangażowania ojców zastępczych w poszczególnych obszarach rodzicielskiej działalności

Poziom zaangażowania ojców zastępczych w poszczególnych obszarach rodzicielskiej działalności	Badani ojcowie zastępczy (L = 55)							
	opieka		wychowanie		zainteresowanie dzieckiem		kompensacja sieroctwa	
	L	%	L	%	L	%	L	%
Niski (10–29,99)	0	0	0	0	1	1,82	1	1,82
Średni (30–39,99)	7	12,72	10	18,19	14	25,46	12	21,81
Wysoki (40–50)	48	87,28	45	81,81	40	72,72	42	76,37
Razem	55	100,00	55	100,00	55	100,00	55	100,00

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 2, należy stwierdzić, że ojcowie zastępczy w wysokim stopniu angażują się w poszczególne obszary rodzicielskiej działalności. W celu pogłębienia analizy zastosowano test kolejności par Wilcozona, który umożliwił weryfikację różnic między poszczególnymi obszarami rodzicielskiej działalności ojców zastępczych. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Analiza różnic między poszczególnymi obszarami rodzicielskiej działalności ojców zastępczych ($p > 0,05$)

Obszary rodzicielskiej działalności	Badani ojcowie zastępczy (L = 55)	
	Z	p
Wychowanie – opieka	-0,48	0,63
Zainteresowanie dzieckiem – opieka	-1,69	0,09
Kompensacja sieroctwa – opieka	-0,34	0,73
Zainteresowanie dzieckiem – wychowanie	-1,84	0,07
Kompensacja sieroctwa – wychowanie	-1,35	0,18
Kompensacja sieroctwa – zainteresowanie dzieckiem	-1,25	0,21

Z – wynik testu Wilcozona; p – poziom istotności

Źródło: opracowanie własne.

Analizując dane zawarte w tabeli 3, należy stwierdzić, że nie istnieją różnice istotne statystycznie między poszczególnymi obszarami rodzicielskiej działalności ojców zastępczych ($p > 0,05$). Wyniki osiągnięte przez badanych ojców zastępczych są podobne. Ojcowie zastępczy w wysokim stopniu angażują się we wszystkie cztery obszary rodzicielskiej działalności – w *opiekę, wychowanie, zainteresowanie dzieckiem* oraz w *kompensację jego sieroctwa*.

Biorąc pod uwagę fakt, że żaden z badanych mężczyzn nie charakteryzuje się niskim poziomem zaangażowania w realizację rodzicielskiej działalności, w dalszych analizach statystycznych uwzględniono dwie grupy badawcze: ojców zastępczych o średnim oraz wysokim poziomie zaangażowania w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka.

W celu ustalenia czy istnieją różnice między wyodrębnionymi grupami ojców zastępczych ze względu na poziom zaangażowania w poszczególnych obszarach rodzicielskiej działalności zastosowano test U Manna–Whitneya. Wyniki obrazuje tabela 4.

Tabela 4. Analiza różnic między ojcami zastępczymi o średnim i wysokim poziomie zaangażowania w poszczególnych obszarach rodzicielskiej działalności ($p < 0,05$)

Obszary rodzicielskiej działalności	Ojcowie zastępczy wg poziomu zaangażowania (L = 55)				Ogółem		U	Z	p
	ojcowie zastępczy o średnim poziomie (L = 12)		ojcowie zastępczy o wysokim poziomie (L = 43)		średnia	odch. std.			
	średnia	odch. std.	średnia	odch. std.					
Opieka	40,00	3,38	43,40	2,50	42,65	3,03	105,50	-3,13	0,002*
Wychowanie	39,08	1,93	43,86	3,20	42,82	3,56	50,00	-4,26	0,000*
Zainteresowanie dzieckiem	36,17	4,67	43,26	3,39	41,71	4,70	51,00	-4,23	0,000*
Kompensacja sieroctwa	36,58	4,38	43,84	3,27	42,25	4,62	35,00	-4,56	0,000*

U – wynik testu U Manna–Whitneya, Z – wynik testu Z (dla testu U Manna–Whitneya), p – poziom istotności, * – $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazuje tabela 4, istnieją różnice istotnie statystyczne między ojcami zastępczymi w realizacji podjętej przez nich roli ($p < 0,05$). Ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania osiągają niższe wyniki w obszarze *opieki* niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -3,13$, $p < 0,002$). Ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania osiągają niższe wyniki w obszarze *wychowania* niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania. Wynik jest istot-

ny statystycznie ($Z = -4,26$, $p < 0,001$). Ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania osiągają niższe wyniki w obszarze *zainteresowania dzieckiem* niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -4,23$, $p < 0,001$). Ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania osiągają niższe wyniki w obszarze *kompensacji sieroctwa* niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -4,56$, $p < 0,001$). Można zatem stwierdzić, że ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania w odróżnieniu od ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania osiągają istotnie wyższe wyniki we wszystkich czterech analizowanych obszarach rodzicielskiej działalności. Biorąc natomiast pod uwagę ogół badanych, warto zauważyć, że ojcowie zastępczy z rodzinnych domów dziecka najczęściej podejmują aktywność względem dziecka osieroconego w obszarze *wychowania* (średnia – 42,82; odch. std. – 3,56). Nieco niższą aktywność w obszarze *opieki* (średnia – 42,65; odch. std. – 3,03) oraz *kompensacji sieroctwa* (średnia – 42,25; odch. std. – 4,62). Natomiast przejawiają najniższą aktywność w obszarze *zainteresowania dzieckiem* (średnia – 41,71; odch. std. – 4,70).

Dodatkowo, w celu pogłębienia wiedzy na temat poziomu zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności, warto przedstawić różnice w wypowiedziach ojców zastępczych o średnim i wysokim poziomie zaangażowania dotyczących roli jaką pełnią w życiu dzieci osieroconych⁴. Uzyskane wyniki badań prezentuje tabela 5.

Podsumowując wypowiedzi ojców zastępczych o średnim i wysokim poziomie zaangażowania na temat roli jaką pełnią w życiu dzieci opuszczonych należy stwierdzić, że wśród ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania, są osoby, które nie są pewne, czy rola jaką pełnią w życiu dzieci osieroconych jest dobrze pełniona. Często brakuje im wiary we własne możliwości (*Zawsze można jeszcze lepiej pełnić rolę ojca zastępczego; Podejmowane przeze mnie działania opiekuńczo-wychowawcze nie zawsze przynoszą oczekiwane rezultaty*). Pełnienie roli ojca zastępczego jest dla nich trudnym wyzwaniem, wynikającym z obowiązku, którego się podjęli (*Pełnienie roli ojca zastępczego nie jest łatwe; Nie żałuję podjętej decyzji o pełnieniu roli ojca zastępczego; Staram się być jak najlepszym ojcem zastępczym, choć nie zawsze mi wychodzi tak, jak bym chciał*). Natomiast wśród ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania, są osoby, które są pewne roli jakiej się podjęły. Czerpią z niej wiele

⁴ Odpowiedzi uzyskano za pomocą Kwestionariusza Ankiety dla Ojców Zastępczych skonstruowanego na potrzeby badań.

Tabela 5. Ocena roli jaką pełnią ojcowie zastępczy o średnim i wysokim poziomie zaangażowania w realizację rodzicielskiej działalności

Co chciałby Pan powiedzieć o sobie jako ojcu zastępczym?	
Odpowiedzi ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania (L = 12)	Odpowiedzi ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania (L = 43)
<p>Pełnienie roli ojca zastępczego nie jest łatwe.</p> <p>Staram się być jak najlepszym ojcem zastępczym, choć nie zawsze mi wychodzi tak, jakbym chciał.</p> <p>Zawsze można jeszcze lepiej pełnić rolę ojca zastępczego.</p> <p>Nie żałuję podjętej decyzji o pełnieniu roli ojca zastępczego.</p> <p>Podejmowane przeze mnie działania opiekuńczo-wychowawcze nie zawsze przynoszą oczekiwane rezultaty.</p>	<p>Pełnienie roli ojca zastępczego jest dla mnie misją.</p> <p>Pełnienie roli ojca zastępczego przynosi mi wiele radości i satysfakcji.</p> <p>Bycie ojcem zastępczym jest dla mnie dużym wyzwaniem.</p> <p>Mimo trudności związanych z opieką i wychowaniem dzieci osieroconych, staram się pełnić rolę ojca zastępczego jak najlepiej.</p> <p>Rola ojca zastępczego powinna być bardziej zauważana i podkreślana w społeczeństwie.</p> <p>Każdą wolną chwilę poświęcam dzieciom.</p> <p>Cieszę się, że mogę pomagać dzieciom osieroconym.</p> <p>Dzieci osierocone potrzebują ojca.</p>

Źródło: opracowanie własne.

radości i satysfakcji. Jest ona dla nich dużym wyzwaniem, któremu poświęcają wiele czasu i energii (*Bycie ojcem zastępczym jest dla mnie dużym wyzwaniem; Cieszę się, że mogę pomagać dzieciom osieroconym; Pełnienie roli ojca zastępczego przynosi mi wiele radości i satysfakcji; Każdą wolną chwilę poświęcam dzieciom; Mimo trudności związanych z opieką i wychowaniem dzieci osieroconych, staram się pełnić rolę ojca zastępczego jak najlepiej*). Zauważają potrzebę czynnego udziału ojca w życiu dziecka osieroconego (*Dzieci osierocone potrzebują ojca; Rola ojca zastępczego powinna być bardziej zauważona i podkreślana w społeczeństwie*). Sprawowanie opieki i wychowanie dzieci osieroconych jest dla nich misją, a nie tylko obowiązkiem wynikającym z roli jakiej się podjęli (*Pełnienie roli ojca zastępczego jest dla mnie misją*).

W badaniach podjęto również próbę ustalenia czy istnieją różnice istotne statystycznie w odpowiedziach ojców zastępczych o średnim i wysokim poziomie zaangażowania w ocenie poszczególnych twierdzeń składających się na poszczególne obszary rodzicielskiej działalności. Okazało się, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności różnicuje w sposób istotny 3 spośród 40 twierdzeń składających się na 4 obszary rodzicielskiej działalności ($p < 0,05$). Należą do nich: *troszczę się o integrację dziecka z innymi członkami rodziny, rozmawiam z dzieckiem na temat jego celów i planów na przyszłość oraz rozmawiam z dzieckiem o jego rodzinie biologicznej* (tabela 6).

Tabela 6. Różnice istotne statystycznie między itemami w wybranych obszarach u ojców zastępczych o średnim i wysokim poziomie zaangażowania w realizację rodzicielskiej działalności ($p < 0,05$)

Twierdzenia obszarów	Ojcowie zastępczy według poziomu zaangażowania (L = 55)				Ogółem		U	Z	p
	ojcowie zastępczy o średnim poziomie (L = 12)		ojcowie zastępczy o wysokim poziomie (L = 43)		średnia	odch. std.			
	średnia	odch. std.	średnia	odch. std.					
Obszar zainteresowania dzieckiem	4,08	0,67	4,53	0,63	4,44	0,66	163,00	-2,17	0,030*
1. Troszczę się o integrację dziecka z innymi członkami rodziny									
2. Rozmawiam z dzieckiem na temat jego celów i planów na przyszłość	4,25	0,45	3,79	0,64	3,89	0,63	160,50	-2,27	0,023*
Obszar kompensacji sieroctwa									
1. Rozmawiam z dzieckiem o jego rodzinie biologicznej	3,92	0,51	3,23	1,00	3,38	0,95	142,50	-2,49	0,013*

U – wynik testu U Manna–Whitneya, Z – wynik testu Z (dla testu U Manna–Whitneya), p- poziom istotności, * – $p < 0,05$

Źródło: opracowanie własne.

Badania pokazały, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności różnicuje w sposób istotny ($p < 0,05$) 3 spośród 40 twierdzeń składających się na 4 obszary rodzicielskiej działalności. I tak, w zakresie obszaru *zainteresowania dzieckiem* ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania częściej od ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania: *troszczą się o integrację dziecka z innymi członkami rodziny*. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -2,17$, $p < 0,030$). Oznacza to, że ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania rzadziej niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania podejmują działania mające na celu integrację dziecka ze wszystkimi członkami rodziny. Natomiast ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania częściej od ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania: *rozmawiają z dzieckiem na temat jego celów i planów na przyszłość*. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -2,27$, $p < 0,023$). Oznacza to, że ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania rzadziej niż ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania rozmawiają z dziec-

kiem na temat jego planów na przyszłość. Analizując obszar *kompensacji sieroctwa* stwierdzono, że ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania częściej od ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania: *rozmawiają z dzieckiem o jego rodzinie biologicznej*. Wynik jest istotny statystycznie ($Z = -2,49$, $p < 0,013$). Oznacza to, że ojcowie zastępczy o średnim poziomie zaangażowania częściej niż ojcowie zastępczy o wysokim poziomie zaangażowania w rozmowie z dzieckiem poruszają tematy dotyczące jego rodziny naturalnej. Należy nadmienić, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności nie różnicuje w sposób istotny twierdzeń wchodzących w skład obszaru *opieki* oraz *wychowania* ($p > 0,05$).

Podsumowanie i wnioski

Podsumowując zaprezentowane w niniejszym opracowaniu wyniki badań, należy podkreślić, że nie wyczerpują one omawianej problematyki, a raczej stanowią pewnego rodzaju wstęp do dalszych rozważań oraz do opracowania kolejnych badań dotyczących ojcostwa zastępczego. Opracowanie jest fragmentem realizowanego projektu badawczego na temat zaangażowania ojców zastępczych w wychowanie dzieci w rodzinnych domach dziecka i opieki nad nimi. Dzięki zgromadzonemu i opracowanemu materiałowi badawczemu możliwe było udzielenie odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie wyjaśniające problem badawczy: Jaki jest poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka, zarówno w wymiarze globalnym, jak i parcjalnym? Na podstawie analizy zebranego materiału ustalono, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka w wymiarze globalnym jest wysoki (78,19%) i średni (21,81%).

Analiza uzyskanych danych empirycznych pokazała, że poziom zaangażowania ojców zastępczych w realizację rodzicielskiej działalności w rodzinnych domach dziecka w wymiarze parcjalnym wynosi: w obszarze *opieki* – 87,28% ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania oraz 12,72% ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania, w obszarze *wychowania* – 81,81% ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania oraz 18,19% ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania, w obszarze *zaangażowania dzieckiem* – 72,72% ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania oraz 25,46% ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania, w obszarze *kompensacji sieroctwa* – 76,37% ojców zastępczych o wysokim poziomie zaangażowania oraz 21,81% ojców zastępczych o średnim poziomie zaangażowania. Ponadto ustalono, że poziom zaangażowania ojców za-

stępczych w realizację rodzicielskiej działalności różnicuje w sposób istotny ($p < 0,05$) 3 spośród 40 twierdzeń składających się na 4 obszary rodzicielskiego zaangażowania. Należą do nich: *troszczę się o integrację dziecka z innymi członkami rodziny, rozmawiam z dzieckiem na temat jego celów i planów na przyszłość, rozmawiam z dzieckiem o jego rodzinie biologicznej.*

Generalnie należy stwierdzić, że zaangażowanie ojców zastępczych w realizację roli rodzicielskiej jest w znacznej większości wysokie co pokazuje, że ojcowie zastępczy z rodzinnych domów dziecka pragną wypełniać swoją rolę z największą korzyścią dla rozwoju dziecka osieroconego i kompensacji jego opóźnień.

Bibliografia

- Dudak A., (2016), *Wizerunek współczesnego mężczyzny w roli ojca*, [w:] *Współczesne ojcostwo. Konteksty kulturowe i prawne*, E. Ogrodzka-Mazur, G. Błahut, T.B. Chmiel (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń, s. 13–23).
- Joachimowska M., (2008), *Rodzicielstwo zastępcze: idea – problemy – analizy – kompetencje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- Kelm A., (1986), *Rodzinne domy dziecka. Liczby i refleksje*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 10, s. 443–451.
- Kolankiewicz M., (2013), *Zmiany w rodzinnych domach dziecka*, [w:] *Rodzinne domy dziecka – w stronę rozwoju kompetencji*, M. Kolankiewicz, B.M. Nowak (red.), Wydawnictwo Fundacja Orlen – Dar Serca, Warszawa, s. 27–44.
- Kolankiewicz M., Nowak B.M. (red.), (2013), *Rodzinne domy dziecka – w stronę rozwoju kompetencji*, Wydawnictwo Fundacja Orlen-Dar Serca, Warszawa.
- Kusio U., (1998), *Rodzina zastępcza jako środowisko wychowawcze: studium socjologiczne na przykładzie Lublina*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Ruszkowska, M. (2013). *Rodzina zastępcza jako środowisko opiekuńczo-wychowawcze*, Warszawa: Wydawnictwo Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Telka L., (1995), *Wychowankowie rodzinnych domów dziecka*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2, s. 35–36.
- Węgierski Z., (2006), *Opieka nad dzieckiem osieroconym. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń.

Akty prawne

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011, Nr 149, z późn. zm.

Źródła internetowe

Główny Urząd Statystyczny, (2017), *Rodzinna piecza zastępcza w 2017 roku*. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/dzieci-i-rodzina/dzieci/rodzinn-piecz-zastepcza-w-2017-roku,1,2.html> (data pobrania: 19.12.2018).